

א. מכתבו של הראי"ה קוק לאזכרת אהרון אהרונסון - השלמות מכת"ק

ב. בעניין השימוש בענפי ערבות מעצים הגדלים בירושלים

לעורך שלום וברכה,

א. לאחר פרסום מאמרי בכותרת הנ"ל ('המעין' גיל' 246 [תמוז תשפ"ג] עמ' 46-43) הביא הרב אברהם זק"ש לידיעתי שברשותו מצוי צילום של מכתב זה בכתב יד קודשו של הראי"ה זצ"ל, וברוב טובו הוא שלח לי את צילומו, וגם העמיד אותי על מספר שינויים בין הנוסח המקורי בכתב היד לנוסח שנדפס בעיתון "דואר היום". מכיוון שעד כה מכתבו זה של הראי"ה צוטט מתוך "דאר היום"¹, הרי שיש חשיבות בהצגת דברי הראי"ה המקוריים והמדויקים מכלי ראשון². להלן נוסח המכתב המקורי בצירוף צילום המקור, כאשר רוב ההבדלים בין נוסח כתב היד לנוסח שנדפס מצוינים בהערות השוליים.

ב ה³. ירושלים ת"ו⁴. יום ב לחודש סיון⁵ תר"פ

כ⁶ הועד הנכבד, מוקירי זכר המנח אהרן ארונסון⁷ ז"ל,

קבלו נא אלופי היקרים, את רגשי השתתפותי בהוקרת שמו וזכרו של המנוח הנעלה, העובד החרוץ, אשר לא ידע לאות בעבודת בנין ארצנו הקדושה ואשר מותו הטרגי פצע את לבב⁸ כל אוהב עמו וארצו בישראל פצע אנוש ועמוק מאוד. יהי זכרו ברוך, ושאיפותיו הנעלות והקדושות לבנין ישראל על אדמתו, תהיינה נחלת דור דורים, בעת אשר מצהרים יקום חלדנו, ושמו הטוב לזכרון עולם יהיה

1 ראו: זאב, נוימן, "תנחומיך ישעשעו נפשי", תשע"ו, עמ' 59, וכן "אגרות הראי"ה, כרך רביעי: שנות תר"פ תרפ"א", תשע"ח, אגרת כקג (עמ' קסג). בשני הספרים מפנים העורכים לנדפס ב"דאר היום".

2 אמנם המכתב המקורי כבר הוצג בעבר וידוע למספר יודעי ח"ן, אבל ככל שידוע לנו הוא טרם פורסם.

3 בנדפס חסר.

4 בנדפס חסר.

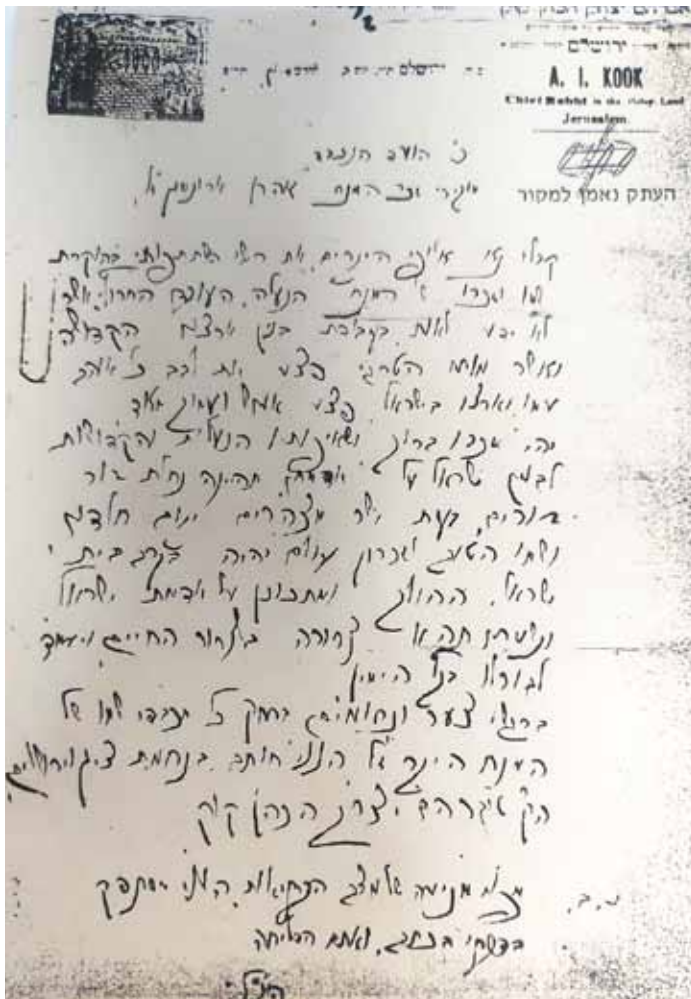
5 בנדפס: ניסן, וכבר הצבענו וגם אחרים הצביעו על טעות זו.

6 בנדפס: לכ'.

7 בנדפס: אהרנסון.

8 בנדפס: לב.

בקרב בית ישראל, ההולך ומתכווץ על אדמת ישראל ונשמתו תהא צרורה בצרור החיים, ויעמוד לגורלו בקץ הימין.
 ברגשי צער ונחומים, בתוך כל מכבדי שמו של המנחם היקר ז"ל, הנני חותם בנחמת ציון וירושלים,
 הק' אברהם יצחק הכהן קוק.
 נ.ב. מפני מניעה של מצב הבריאות, הנני מסתפק בדברי בכתב, ואתם הסליחה.
 הנ"ל

אני מודה לרב אברהם זק"ש על השתדלותו ועזרתו בהשלמת המכתב, ועל הסכמתו להדפיס את צילומו.

ב. במאמרו המעניין והמקיף "האיסור ההלכתי על עבודת אדמה בירושלים" ('המעין' גיל' 246 [תמוז תשפ"ג] עמ' 47 ואילך), ציטט פרופ' יוסי כץ מתוך מאמרו של הרב בנימין אדלר⁹: "...אף לא נמנעו מיקירי ירושלים, חסידים ואנשי מעשה, לקטוף ולהשתמש בערבות מעצים הצומחים בעיר הקדושה..."

רציתי להעיר שהמקום הראשון (ככל הנראה) בו נזכר מנהגם של אנשי ירושלים לקטוף ערבות מעצים הגדלים בעיר, נמצא בספר "שער החצר" לרב "צוף דב"ש" - רבי דוד בן שמעון (רבאט תקפ"ד - ירושלים תרי"ט), מנהיג קהילת המערביים בירושלים ומייסד שכונת "מחנה ישראל"), שם כתב (סי' תקנז):

והיה נראה שכיון שלא הביא הברייתא דקמא הרי"ף בהלכותיו ולא הרא"ש בפסקיו דאינם נוהגים העשרה דברים אלו בזמן הזה. וכך נוהגים היום, שנוטעים הערבה למצות לולב בביתם ואין פוצה פה.

מכיוון ש"שער החצר" נדפס לראשונה בירושלים בשנת תרכ"ב, כשש שנים לאחר עלייתו של רדב"ש, וכנראה נחשף למנהג ירושלמי זה רק אחרי עלייתו ארצה, הרי שמדובר לכל היותר בעדות בת מאה שישים וכמה שנים. אמנם יתכן שהיא משקפת מנהג קדום יותר, אולם אי אפשר להסיק ממנה ש"בפועל מאות שנים בוצעה עבודת האדמה בירושלים", כפי שנראה שפרופ' כץ לומד מדברי הרב אדלר.

עוד באותו עניין. הרב אדלר כתב שם באופן כללי על קוטפי הערבות, אך לא ציין מי היו אותם "יקירי ירושלים, חסידים ואנשי מעשה" שכך נהגו. בהקשר הזה רציתי להפנות למודעה שמתפרסמת מדי שנה בעשרות השנים האחרונות בשכונת בתי ברוידא בסמיכות לחג הסוכות ובמהלכו, שנתלית לצידם של עצי הערבה שנטועים בחצר השכונה. את המודעה ועצי הערבה צילמתי במהלך חג הסוכות תשס"ד. (בשנים האחרונות מתפרסמת שם הודעה מודפסת, ולא בכתב יד).

ברור שבעלי המודעה לא סוברים לדינא כדעת "הכפתור ופרח"¹⁰. המודעה אמנם אינה חתומה, אבל היא קושרת את עצמה לבית הכנסת השכונתי. ומכיוון שהשכונה מתנהלת על אדני התורה, הרי שבסבירות גבוהה היא נכתבה בידיעותו ובאישורו של רב השכונה ורב בית הכנסת שלה באותו הזמן - רבי אליעזר משה פישר ז"ל (נפטר בתשע"ט)¹¹, שהנהיג את שכונת האזור וה"ברוידעס שול" במשך כמעט יובל שנים. לא

9 "אם מותר לנטוע גנים ואילנות בירושלים בזמן הזה". קול תורה, שנה לח, כסלו-טבת תשכ"ז, חוברת ג-ד, עמ' טז-יט. תודתי לרב אבישי אלבוים מספריית הרמב"ם בת"א שהמציא לי מאמר זה.

10 שם עמ' 54 שסבר שאסור גם בזמן הזה להשתמש למצוה בלולב שגדל בירושלים 'הוה ליה מצוה הבאה בעבירה'...

11 אחד מארבעת האחים הגאונים לבית פישר. אחיהם של הרב שלמה פישר (מראשי ישיבת איתרי ודיין בירושלים. נפטר בתשפ"ב), הרב מאיר צבי פישר (מרבני הר-נוף, מו"צ בבד"ץ "שארית

זכיתי לשאול את הרב בחייו, אבל שאלתי את בנו הרב אהרון פישר שליט"א (ממשיכו ברבנות בית הכנסת של בתי ברוידא), שאמר לי שאביו היה משתמש למצות ארבעת המינים וגם להושענות בערבות שנקטפו מעצי הערבה שגדלים בחצר השכונה.

פרופ' כץ סיים את מאמרו בתקווה לייפוייה של ירושלים בעזרת "צמחיה מתאימה". רצייתי להצטרף לתקוותו ולצרף אליה את דברי רבי יחנן שאמר (ר"ה כג, א): "כל שיטה ושיטה שנטלו נוכרים מירושלים עתיד הקב"ה להחזירן לה שנאמר אתן במדבר ארז שיטה (ישעיהו מא, יט), ואין מדבר אלא ירושלים שנאמר ציון מדבר היתה (שם סד, ט)".

יהורם לשם, שדה אילן.

* * *

שיקולים לקולא בפסיקה לקהילה מסורתית

לעורך שלי רב.

קראתי את מאמרו של הרב אשר סבג שליט"א 'הרע במיעוטו כשיקול פסיקה בקהילה מסורתית' ('המעין' גיל' 246 עמ' 85) וייש"כ לכותב על המאמץ להקיף את השאלה ואת המורכבויות שלה.

דומני, מכל מקום, ששני מקורות נוספים יש להביא לדיון החשוב הזה:

ישראל, נפטר בתשע"ג) והרב ישראל יעקב פישר (רב שכונת זיכרון משה במרכז ירושלים וראב"ד העדה החרדית, נפטר בתשס"ג). על דמותו המיוחדת ראו: "ארי במסותרים - ניצוצי נגה וקוים לדמותו של הגאון הגדול רבי אליעזר משה פישר זצוק"ל רב שכונות כנסת, בתי ברוידא והסביבה ובעל ספר אליעזר משה על הש"ס", בקישורית זו (מתוך אתר "בינינו" גליון 159, כסלו תשפ"א):

http://beinenu.com/sites/default/files/..._57_81.pdf

א. לכאורה, בשאלה קרובה לשאלה בה עוסק המאמר נחלקו רש"י ובעלי התוספות בסוגיא שעוסקת ברשות/חובה/איסור על דיין להציע לצדדים פשרה (סנהדרין ז, א) 'ופליגא דרבי תנחום בר חנילאי, דאמר רבי תנחום בר חנילאי לא נאמר **מקרא זה** אלא כנגד מעשה העגל, שנאמר וירא אהרן ויבן מזבח לפניו, מה ראה, אמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר ראה חור שזבוח לפניו, אמר אי לא שמענא להו השתא עבדו לי כדעבדו בחור, ומיקיים בי אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולא הוא הוה תקנתא לעולם, מוטב דליעבדו לעגל אפשר הוא הוה תקנתא בתשובה'. לאיזה 'מקרא זה' התכוונה הגמרא? רש"י שם מפרש: 'מקרא זה - **ובוצע ברך**. אלא כנגד מעשה העגל - שעשה אהרן פשרה בינו לבין עצמו, והורה היתר לעצמו לעשות להם את העגל'. כלומר, לפי רש"י הגמרא הבינה שאהרן הכהן טעה בכך שיום את מעשה העגל אף שאהרן התכוון בכך להציל את העם מחטא יותר חמור, שהרי סוף הפסוק שדורשת הגמרא על אהרן ('ובוצע ברך') הוא 'נאץ השם' (ח"ו). ורש"י אף הביא שבעוון חלקו של אהרן בחטא העגל מתו שני בניו נדב ואביהוא (ויקרא י, יב). אך בעלי התוספות בסנהדרין שם מפרשים בד"ה 'כנגד מעשה העגל': 'אקרא **דתורת אמת** קאי, כדכתיב בסיפיה ורבים השיב מעון, שיהא להם תקנה כדמסיק'. כלומר, לפי בעלי התוספות אהרן הכהן צדק בכך שהכווין את העם לחטא העגל אף שחטא העגל הוא חטא חמור בפני עצמו, כיוון שבכך אהרן הוליך את העם לחטא שיש ממנו תשובה, והציל אותם מחטא חמור יותר שלא הייתה ממנו תקנה.

ב. כידוע בין השאלות שנכרכו בשאלת היתר המכירה בשמיטה, שהתעוררה עם חידוש היישוב היהודי בארץ ישראל, נכרכה גם השאלה האם להתיר לעובדי האדמה איסור קל - עבודה בשביעית תחת היתר מכירה בעייתי, מחשש שיעברו איסור חמור יותר - עבודה בשביעית ללא היתר מכירה כלל, או ירידה מהארץ.

נראה ששני מקורות אלו עשויים להועיל לדין בנושא החשוב הנידון.

ברכת יישר כח לרב סגב שליט"א שמתמודד עם השאלות הללו במעשה ובכתב, בתפילה שלא תיפול תקלה תחת ידי כל היוצאים אל העם שבשדות.

שאל בר אילן, יד בנימין

תגובת הרב סגב:

תודה על ההערות המחכימות.

א. בתחילת המאמר בהע' 2 חילקתי בין שני סוגים של דילמות, ומקור זה מתאים יותר לדילמה הראשונה שנידונה במאמר ב'צהר' לט שצינתי אליו שם - עשיית איסור חד פעמי כדי להציל אחרים מאיסור תמידי וסכנה רוחנית משמעותית. הדין בגיליון הקודם נסוב בעיקר סביב השאלה האם יש להעדיף את ה"רע במיעוטו" גם כשאין מדובר על סכנה רוחנית. אמנם שתי השאלות משתלבות זו בזו בנקודות מסוימות. הדוגמא מאהרן מתיישבת עם שיטת התוס' בדין עשיית איסור קל כדי להציל מאיסור חמור, והיא מתאימה למאמר ב'צהר'.

ב. בדוגמא זו מדובר על "היתר" לפחות לפי חלק מהדעות, ולא על "איסור קל".

במאמרי ניסיתי להציג דיונים העוסקים באיסורים מוסכמים שבכל זאת נאמר בהם השיקול "הרע במיעוטו".

שוב תודה על ההערות, בהערכה רבה, אשר סבג

* * *

האם ניתן לסמוך במראות על ראייה מלאכותית?

לכבוד ידידי העורך שליט"א.

בגליון 243 של 'המעין' [תשרי תשפ"ג, עמ' 78] כתב הרב אפשטיין שליט"א במאמרו 'אברים מלאכותיים בהלכה' אות ו ש'כאשר יושלל בעינו של אדם שבב אלקטרוני שישדר את התמונה ה'נראית' למוח אם אמנם יסתיים בהצלחה הפיתוח הזה, נלענ"ד שאדם כזה יחשב כרואה, ולא יחשב סומא. התורה לא דרשה דווקא עיניים לקיום מצוות, אלא ראייה. מורה הוראה שרואה בעזרת התקן כזה יוכל לבדוק מראות טהרה, מפני שאין תלות בהלכה דווקא בעין בשר ודם - מה שקובע הוא מבחן התוצאה, האם הרב מבחין בגוונים וגווני-גוונים כדי להורות על הטמא ועל הטהור. אולם כהן המטהר את המצורע הוא לא יוכל להיות, מפני שבו הציווי הוא: "לכל מראה עיני הכהן" (ויקרא יג, יב), וראייה מלאכותית אינה ראיית העין של הכהן. עכ"ד.

איני כדאי לכתוב השגה על דבריו, אך תורה היא: בכנס פועה שנערך לפני כשבע שנים העביר הרב ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א הרצאה מרתקת¹² בה הסביר כיצד פיענוח צבעים דרך עדשה של מצלמה אינו מדויק ואף מעוות. על פי הסברו כמעט בלתי אפשרי שפיענוח צבע מעדשת מצלמה יהיה אחיד, מפני שאין אחידות בין המכשירים. מדבריו יוצא שתהיה בעיה לאדם שרואה בעזרת שבב מוחי לקבוע על איזה צבע בדיוק מדובר, מפני שראייתו אינה טבעית אלא פיענוח דיגיטלי שמשנתנה בין מכשיר למכשיר. גם בגליון אמונת עתיך ניסן תשפ"ג סקר הרב אביעד משה שליט"א את הנושא במאמרו 'פסיקה במראות דרך מסך - סקירה טכנולוגית'¹³, ובסוף דבריו נתן להבין שרבו התקלות בנושא זה, וכיום אין יכולת לפסוק במראות כאשר משתמשים בעדשה דיגיטלית. כמו כן מנסיון ומניסוי אישי אני יכול להעיד שצבעים משתנים ממכשיר למכשיר ומצג לצג, וכנראה שאין אפשרות לפתור את הבעיה הזו בעתיד הקרוב.

איתן קופיאצקי, אדורה

* * *

<https://www.youtube.com/watch?v=DnAJ-9d53Ag> 12

<https://www.toraland.org.il/99157> 13

מיהו הגדול שהראי"ה קוק זצ"ל העריץ, ומיהו התלמיד שעליו המליץ?

א. באחת האיגרות שכתב מרן הרב קוק זצ"ל¹⁴ נמצא ביטוי ייחודי המופנה כלפי רבי חיים הלר זצ"ל¹⁵. הרב חותם את האיגרת במילים: 'והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות, כנפשו הרוממה ונפש ידיו מוקירו ומעריצו באהבה רבה, ודורש שלום תורתו מהר הקודש מירושלים, הק' אברהם יצחק ה"ק'. הביטוי יוצא הדופן הזה 'הערצה' נדיר ביותר אצל הרב זצ"ל, והוא לא השתמש בו כלפי אף אחד מגדולי הדור הרבים האחרים שאיתם התכתב¹⁶. יתכן שהימנעותו של הרב זצ"ל בדרך כלל מלהשתמש בביטוי זה קשורה

14 התפרסמה באגרות הראיה חלק ה שהו"ל בטוב טעם ודעת ידידי הר"ז נוימן ומכון הרצי"ה, איגרת תקנ מ"ב מנ"א תרפ"ג.

15 ר"ח הלר (תרל"ט-תש"ך) היה תלמיד חכם עצום. הוא הוכתר כבר בגיל 33 כרב ואב"ד קהילת לומז'ה הגדולה. כעבור עשור עבר לברלין, שם הקים מוסד ישיבתי בשם "בית המדרש העליון", שבו למדו בין השאר רמ"מ שניאורסון מחב"ד ורי"ד סולובייצ'יק מבוסטון. ביהמ"ד נוסד בעיקר עבור תלמידים מבוגרים ומתקדמים ממזרח אירופה, שעל פי רוב כבר הוסמכו לרבנות ומקצתם כבר כיהנו במשרות רבנות, מתוך תקווה שילמדו נושאים שלא נלמדו בין כותלי הישיבות במזרח אירופה כגון חקר המקרא, תלמוד ירושלמי, שפות קלסיות ושמייות, פילוסופיה וכדומה, ואח"כ יחזרו לשמש ברבנות בקהילות ארץ מוצאם. רח"ה נודע בעיקר בגלל מהדורתו המדויקת לספר המצוות של הרמב"ם, שהרעישה בזמנו את עולם התורה (החפץ חיים אמר שכבר אין למכור מהדורה אחרת של ספר המצוות זולתה, מובא אצל הר"י ולגלנט, הפרדס ד, ב [ניסן תר"צ] עמ' 29) וספריו ומאמריו הרבים על התרגומים השונים, על התנ"ך ועל הנוסח השומרוני של התורה. הוא גם הוציא לאור שני כרכים של חידושים על שו"ע חושן משפט בשם "חקרי הלכות". ראו בהרחבה עליו אצל הרב אוריאל בנר, "קווים לדמותו של הגאון ר' חיים הלר", אסיף ח (תשפ"ג), עמ' 720-766, שם הוא מוזכר את הקשר בין הרח"ה לבין הרב זצ"ל, אך לא מביא איגרת זו. ראוי לציין במיוחד את הספדו של הר"י סולובייצ'יק על רח"ה, בו החשיב אותו כגדול הדור וכינהו "פליטת הסופרים" של הדור הקודם. הספד זה נחשב לאחד ממאמריו הקלאסיים של הגרי"ס. ע' בספר בסוד היחיד והיחד עמ' 255-294.

16 מצאתי לו אח רק כלפי הרמב"ם, מאמרי הראיה, עמ' 105; הרב זלמן שך, שם, עמ' 377-376; הרב זרח עפשטיין, שם, עמ' 378; הורו"י, אגרות הראיה ג, עמ' רע [ומעניין במיוחד - כלפי מנחם אוסישקין, אוצרות הראי"ה ד, מאגרות הראי"ה, עמ' 130: "והנני בזה חותם ברגשי כבוד והערצה לכבודו הנעלה ולפועלו הכביר". אמנם העיד לי הרב יוחנן פריד שהרצי"ה חזר כמה פעמים על כך שאוסישקין אמר לרב זצ"ל שלא עבר עליו יום שלא הניח תפילין. במקום אחר הרב כתב על אוסישקין (כרוזי ראי"ה עמ' 118): "הננו חייבים לאחזוקי טיבותא לגבר המורם מעם, אשר על ידו נתן ד' ישועה לישראל להשיב לו חלקים חשובים מאדמת אבותיו, הלא הוא חביבנו המרומם רבי אברהם מנחם אוסישקין יחיה לאורך ימים טובים, אשר הקדיש את כל חייו וכל כוחותיו וכל מרצו וכל כשרונותיו להקים את שם ישראל בארצו". בספרו החשוב של ידידי הר"א וסרמן "להכות שורש" מוזכר כמה פעמים שהרב נעזר באוסישקין כשביקש למנוע חילול שבת באדמות הקק"ל].

לדבריו המפורשים באורות ישראל (ג, ג) שאין צדיק מושלם, ושיש להיזהר מהערצה שעלולה לגרום גם לחיקוי חסרונותיו של הצדיק, ושרק עם ישראל כולו מושלם וראוי להערצה¹⁷.

ניתן רק לשער שהערכתו המיוחדת של הרב זצ"ל לרב ד"ר חיים הלר קשורה לעיסוקו בחזונו של הרב ל"חכמת ישראל בקדושתה"¹⁸, ובעידודו של הרב זצ"ל לחוקרים תורניים תלמידי חכמים להיעזר בכלי המחקר התורניים לחיזוק התורה, ו"לגזול את החנית מיד המצרי" כדי להכות בה את מבקרי המקרא¹⁹. כך משתמע גם מהשבח שמשבח הרב באותה איגרת את "בית המדרש העליון" של רח"ה בברלין, "המאחד את התורה ואת החכמה והיראה ע"פ הדרכתו והשפעתו דכבוד גאונו המצוינת". רח"ה הצטיין במיוחד בביקורת שביקר את מבקרי המקרא בכלים "שלחה", כאשר הוא מוכיח שהשגותיהם מבוססות בין השאר על אי הבנת התרגומים ותפקידם²⁰.

ב. באיגרת שם ממליץ מרן הרב קוק זצ"ל לרח"ה לקבל תלמיד מסוים לבית מדרשו המיוחד, אך משום-מה העדיף הרצ"ה בהעתקת האיגרת למחברת שלו, שהיא בינתיים המקור היחיד לאיגרת זו, לא לרשום את שם התלמיד ואולי גם לא את כל שבחיו ("מצאתי לנכון להמליץ לפני כבוד גאונו על אחד וכו'... חושב אני שבין מצד יקרת כבוד אביו הגאון ש' ובין מצד מעלותיו העצמיות של הצעיר הנעלה הזה יקרב אותו כתר"ה בכל מיני קירוב ויקבלו לבית אולפנא דיליה, ואקוה שיהיה לתפארת וכו'"). אולם נדמה לי שגיליתי את זהותו. מידידי הר"מ דמביצר נודע לי שהרב חיים הלר, באיגרת

17 דברים דומים לדברי הרב כאן באורות, כתב הרב צבי יהודה לרב הנזיר (דודי לצבי, מהדורת תשס"ה, עמ' לט), וכן כתב הרב בעולת ראה (עמ' ריד) ובמקומות נוספים. ראו גם מאמרי הראיה עמ' 509, והשוו לשמונה קבצים, ה, ה, "ביקורת מחוורה על כל אישיות גם היותר גדולה, והערצה עמוקה לכל חכמי קודש המתהלכים עם ד"; "כלפי הצדיקים הנסתרים, שם, ז, קסב; כלפי אבות האומה, עולת ראה א, עמ' רד; וכלפי הכהנים, עולת ראה א, עמ' סג.

18 הרחבתי על כך במאמרי "חכמת ישראל בקדושתה": חזונו של הרב קוק ללימוד ביקורתי-מדעי אמתי", טללי אורות יג (תשס"ז), עמ' 340-309; "מבחינים מעשיים המבטאים את אהדת הרב קוק ללימוד תורה מדעי-ביקורתי", טללי אורות יד (תשס"ח), עמ' 272-243, שהופיעו שוב וביתר הרחבה באסיף ג (תשע"ה) עמ' 976-943; "לבירור החלטתו של הרב קוק לצמצם את חזונו ללימוד מחקרי-מדעי בישיבת 'מרכז-הרב", טללי אורות טו (תשס"ט), עמ' 174-149.

19 מימרה שהייתה רגילה בפיו של מרן הרב, לפי עדות תלמידו המובהק הרב ד"ר ב"מ לוי, ארכיון בית הרב ב/ה/21, מח' בתמוז תרס"ה, שעם כניסתו לעולם האקדמי כותב לרב זצ"ל שמטרתו באקדמיה עולות עם דברי רבו: "יה"ר מלפני השי"ת לחזק את לבבי [...] ואשתדל בכל נפשי להיות ממקדשי שם שמים ברבים כי אלה הם כל מאויי רוחי לקים ולהחזיק את היהדות, כמרגלא בפומיה דאדמו"ר בתורת 'ויגזל את החנית מיד המצרי ויכהו בחניתו" (על פי ש"מ"ב כג, כא).

20 ההיסטוריון ר"ז יעבץ, מצוטט אצל ר"י ולגלנטר, הפרדס ד, ב (ניסן תר"צ) עמ' 26. ושם עמ' 27 הוסיף ר"ז יעבץ שר' חיים הלר הציל את ספר הספרים מהחורבן שהיה יותר גדול אף מחורבן בית ראשון ושני.

מחורף תרפ"ה (כשנה וחצי לאחר כתיבת האיגרת שלפנינו), מעיד שאינו יכול לצרף עוד תלמידים לישיבתו, ושפילו "נכדו" של הרב קוק רצה להתקבל אליה והוא לא היה יכול להיענות לבקשתו. אמנם לא היה לרב קוק נכד שהיה באותה תקופה בגיל מתאים לפנות לישיבה גבוהה, אך רמ"ד הסביר לי שרחה"ה היה רגיל לכנות גם אחיין בשם "נכד". בין האחינים הלמדנים ("מצד מעלותיו העצמיות") של הרב זצ"ל שהיה מקום לשבח אותו גם "מצד יקרת כבוד אביו הגאון" נראה שמדובר ברב רפאל קוק (תר"ס-תשל"א) בנו של הרב דב קוק רבה של עפולה, שלימים מונה לרבה של טבריה והיה אביהם של רבני העיר רחובות הרב שלמה והרב שמחה זצ"ל. מבחינת הגיל מתאים שהרב רפאל יחפש בתרפ"ג ישיבה ללמוד בה, כי בסופו של דבר בערך באותה תקופה עלה לארץ והתחיל ללמוד בישיבת מרכז הרב. כך גם מתאים לו לנסות להתקבל דווקא ל'בית המדרש העליון' של רח"ה, כי בהמשך בשנת תרצ"ב הצטרף לתוכנית דומה-במקצת² ב'מכון הרי פישר לדרישת התלמוד', שבמסגרתו הוציא לאור את תוספות הרא"ש על מסכת מועד קטן. לפי זה אפשר להבין מדוע הרצי"ה השמיט את שמו בהעתקת האיגרת, משום שהרי למעשה הוא לא התקבל למוסד ההוא וקוראי האיגרת עלולים לחשוב שנמצא בו טעם לפגם, למרות שעתה אנו יודעים שהמניעה הייתה טכנית - חוסר מקום.

ארי יצחק שבט, מכללת אורות ישראל, אלקנה

* * *

פירוש הפסוק 'לך אמר לבי' וכו' לפי תשובת הרמב"ם

דוד בן ישי, נעים זמירות ישראל, הביע את רגשי לבבו כלפי ה' ואמר (תהלים כז, ח): "לך אמר לבי בקשו פני את פניך ה' אבקש". הפירוש המקובל ברוב המפרשים, וכפי שנתפרש גם בפירוש 'דעת מקרא', הוא כזה: "המתפלל שמע בלבו קול האומר: 'בקשו פני', והוא מכיר ומבין שהקול הזה נובע מתוך שלבו נכסף לה', ולפיכך הוא מבקש את פני ה', כמו שמסיים ואומר: 'את פניך ה' אבקש', כלומר, אבקש לבוא אל מקדשך ולשמוע את תורתך ולחסות בצילך".

נמצאת בידינו תשובה של הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל, אשר פירש את מקרא הזה באופן מחדש ומקורי, שונה מכל שאר מפרשי המקרא. לאחרונה נדפס תשובה זו מחדש בשו"ת הרמב"ם מכון ירושלים (ח"ב סי' תקכו, וכן הוא במהדורת בלאו וגם עם שינויים באגרות הרמב"ם מהדורת הרב שילת). כרוב התשובות של הרמב"ם אף תשובה זו נכתבה במקורה בערבית, ונעתקה ללשון הקודש בזה"ל: "ונשאל ז"ל אחר בואו לארץ מצרים, אדוני, רוצה עבדך ביאור זה הפסוק - לך אמר לבי בקשו פני את פניך ה' וגו'. והשיבו: **שיעורו בהקדמה ואיחור כך**, לך אמר ה' אבקש בקשו פני את פניך. ועניינו אחר שיעור זה

21 ראו "מבחינים מעשיים", לעיל הע' 18, על "חלום חיינו" של הרב זצ"ל להקים מכון שילמדו בו בכלים ביקורתיים כדי להגיע לאמיתיה של תורה, שבגללו מינו את הרב שאול ליברמן להיות הראש הראשון של מכון הרי פישר.

כך, שהוא מביע את תשוקתו לא-ל יתעלה, ואומר שלבי אומר לך שהוא מבקשך, רצונו לומר שתכלית בקשתו והרחוק ממנה הוא אתה ה'. ושוב פירש מה מבקש לבו מהא-ל יתעלה, ואמר, בקשת לבי שיפגשו פניו את פניך, רצונו לומר להשיג את אמיתך כפי יכולתו להשיג. ויהיה איפוא סדר הדברים על דרך התרגום כך, לך ה' אומר לבי, ה' הוא תכלית בקשתי, להשיג אמיתך כפי יכולתו".

אף שתמיד העתקה מלשון ללשון משבשת את יופי הכתיבה, כמדומה שבתשובה זו נטל התרגום את 'האבר שהנשמה תלויה בו', ודברי הרמב"ם נשארו עמומים. על פתיחת תשובת הרמב"ם "שיעורו בהקדמה ואיחור כך" יש הערה בזו הלשון: 'מקור: תקדירה באל תקדים ואל תאכ"ר. ביטוי ייחודי, שתרגומו המילולי 'שיעורו בהקדמה ואיחור', וכנראה משמעותו 'פחות או יותר'. מ"ע פרידמן'.

לדעתי התרגום המילולי החטיא את המטרה. כוונת הרמב"ם שיש לסרס את הפסוק באופן זה: לך אמר [לבי], ה' אבקש, בקשו פני את פניך. כלומר, יש לפרש את הפסוק בשינוי סדר התיבות - את שתי המילים האחרונות 'ה' אבקש' יש להקדים ולהציג בין המילים 'לבי' ו'בקשו'. לפעמים ליופי מליצת השיר באות מילים מסוימות במקומות שונים במשפט, וכדי להגיע אל כוונת הפסוק על הקורא לסרס את המקרא כנ"ל. ויהיה איפוא סדר הדברים על דרך התרגום כך: "לך ה' אומר לבי, ה' הוא תכלית בקשתי [=את] ה' אבקש], להשיג אמיתך כפי יכולתו [=בקשו פני את פניך]". הביטוי 'שיעורו בהקדמה ואיחור' פירושו אם כן כמו 'סרסהו ודורשהו', והדברים ברורים ומאירים.

הרב אברהם מנחם הורוויץ, ברוקלין, ניו יורק

גם בדברים שאי אפשר לתקן אותם במחשבה כי אם במעשה. כמו בין אדם לחברו, מ"מ אין לשער את הגודל שיש בכל הרהור של תשובה אפילו כשהוא בא מצד יראה פשוטה יראת העונש, מפני שכל מידה קטנה שבקטנות גורמת לעורר בנפש ובעולם את המידות הקדושות והגדולות, ואור קודש, מאור פני עליון, מופיע בכל זיוו בהדר אהבה ובנועם ד' ע"י כל מחשבה הנוטה לטובה; ואפילו אם יש בה סיגים רבים - החן הפנימי שלה. הקודש היסודי שבתוכה, זהו שווה כל עושר, "וכל חפצים לא ישוו בה".

(אורות התשובה לראי"ה יד, יד)